

Zovko, Ante (ur.) (2020).
Spomenica župe Mrkopalj 1771. – 2021.
Mrkopalj: Župa BDM Žalosne, 271 str.

Povodom 250. godišnjice osnutka župe Mrkopalj ove je godine objavljena urednička knjiga *Spomenica župe Mrkopalj. U povodu 250. godišnjice osnutka župe 1771. – 8. travnja – 2021.* Nakladnik je Župa BDM Žalosne Mrkopalj, glavni urednik župnik Ante Zovko, a naklada iznosi 1000 primjeraka. Na naslovnici se nalazi fotografija otiska prvotnoga žiga župe Mrkopalj s likom sv. Filipa Apostola, izvezeni izvorni mrkopaljski grb u izvedbi Danice Frković i fotografija ruševine crkve sv. Filipa. Fotografije čine važan dio knjige, tekstu daju dodatnu vrijednost i pomažu čitatelju da se dodatno suživi s vremenom i atmosferom koju opisuju dokumenti preneseni u knjizi. Potječu iz nekoliko izvora: iz originalne Spomenice župe, zatim Povijesne i Etno zbirke Mrkopalj, Sakralne baštine Senj, iz niza obiteljskih albuma, a dio fotografija snimio je župnik, tj. urednik knjige. Knjiga je tvrdo ukoričena i opseže 271 stranicu. Tekst je podijeljen u jedanaest osnovnih poglavlja i velik broj potpoglavlja što olakšava čitanje i snalaženje u tekstu.

U uvodniku je urednik knjige, ujedno i trenutni župnik Ante Zovko objasnio motivaciju za objavu *Spomenice*, stavljajući u prvi plan želju da doprinese proslavi velikoga jubileja župe, ali i mjesta Mrkopalj. Opisao je kako je u ulozi urednika pristupio izvornim tekstovima, a potom opširno progovorio o brojnim dodatnim sadržajima koje je uvrstio u knjigu, kako bi sadržaj *Spomenice* bio razumljiviji čitateljima. Tako je npr. naveo da neke tekstove župnici naprosto nisu stigli unijeti u *Spomenicu*, a neke nisu smjeli za vrijeme jugoslavenskoga komunističkoga režima. Zatim je na devet stranica izložio kratak sadržaj knjige, dajući pregled mrkopaljskih župnika koji su pisali dijelove *Spomenice* te ističući njihovu važnost za lokalnu mrkopaljsku, ali i hrvatsku povijest. Također, urednik je spomenuo i niz dokumenata koje je uvrstio u knjigu, posebno iz poslijeratnoga razdoblja (1945. – 1990.), nastojeći ih staviti u odgovarajući povijesni kontekst. Uvodno poglavlje na sažet, ali dovoljno jezgrovit način oslikava zbivanja u mrkopaljskoj župi tijekom većine XX. stoljeća i navodi čitatelja da se upusti u čitanje *Spomenice* i popratnih dokumenata. Zbog zrcaljenja mnogih procesa i događaja hrvatske nacionalne povijesti XX. stoljeća u malenom mjestu u Gorskom kotaru, na to će se svakako odlučiti ne samo Mrkopaljci i Gorani, nego i svi čitatelji koje zanima i zaokuplja spomenuta problematika.

U prvom poglavlju nakon „Uvodnika”, „Neki dokumenti prije nego je započeta Spomenica”, urednik je donio dokumente različite provenijencije (pisma, crkvene dokumente, dopise različitih razina vlasti, fotografije crkava na području župe, razglednice). Taj materijal datira od sredine XIX. stoljeća, pa do 1920-ih godina. Noviji dokumenti pisani su pisačim strojem, a oni stariji rukom, no svi se dadu pročitati, pa čitatelja primjerice obavještavaju o stavu vlasti o gradnji kapele u Starom Lazu 1907. godine, o nabavi središnjega križa na groblju u Mrkoplju iste godine ili pak obvezi stanovnika sela Begovo Razdolje da mrkopaljskoga župnika opskrbljuju drvima („toj dužnosti nisu se žitelji gore rečenog sela nikada opirali, već do najnovijih vremena ispunjavali tu dužnost...”). Vjerojatno je svaki crkveni dužnosnik barem donekle imao dojam da su vremena u kojima živi „najteža do sada”, najviše „opterećena grijesima” i „najizazovnija” za Katoličku Crkvu, a o takvom dojmu govori i pismo Biskupskoga ordinarijata u Senju mrkopaljskomu župniku Davidu Mariniću iz rujna 1919. godine. Nema sumnje da se radilo o politički i gospodarski izazovnim vremenima, no iz pisma isto tako doznajemo „kako svijet danas više nagine zlu radi nesređenih prilika iza rata, podaje se kletvi i pijanstvu, prema tome svakom zlu”. Župnika se dalje upućuje „da se i ta mana izkorjeni, koja izjeda puk kao rak-rana”. Na kraju, župnika se posebno poticalo da se posveti radu s mladima zbog nemogućnosti roditelja da više vremena izdvoje za odgoj („Odgoj djece općenito popušta radi odsuća roditelja, radi borbe za krišku kruha u ovim teškim vremenima”), jer „na mlađima svijet ostaje”.

Sa sljedećim poglavljem „Vlč. Matija Glažar (1921. – 1933.)” započinje *Spomenica* mrkopaljske župe i to tekstom Matije Glažara, mrkopaljskoga župnika od 1921. do 1933. godine, koji je i započeo *Spomenicu*. Glažarov tekst u znatnoj mjeri nadilazi interes za crkvena pitanja u župi, što ovaj povijesni izvor čini zanimljivim za niz istraživača humanističkih i društvenih znanosti. Tako Glažarov dio *Spomenice* započinje poglavljem „Položaj i tlo” u kojem opisuje geografske karakteristike mrkopaljskoga kraja, sastav tla, klimu, krške jame, prometnice, kao i biljni svijet. Župnik na nekim mjestima odlazi u gotovo pjesnički opis („Tama je u šumi, tamna su i njezina bića, kao što je tamna i mrka crnogorica”) i vrlo živopisno pripovijedanje („Tlo je pokriveno bezbrojnim iglicama, te ti se pričinja kad ideš, da ti pod nogama propada”). Taj dio tekst popraćen je i opisima ponekih događaja, pa tako Glažar, pišući o jami Bezdanici koja se nalazi ispod brda Lisina, navodi da su se u nju bacala goveda prilikom kuge koja je harala u Mrkoplju 1874. godine. Sljedeće je poglavlje Glažar posvetio zanimanjima kojima su se bavili stanovnici župe Mrkopalj, a među njima dominiralo je stočarstvo te prijevozništvo odnosno bavljenje kirijom. Govoreći o prometu, Glažar

piše kako je i poznata željeznica koja je povezivala Budimpeštu s Rijekom trebala prolaziti kroz Mrkopalj, no stanovnici susjednih Delnica navodno su bili poduzetniji, pa je tako ta važna prometnica zaobišla Mrkopalj.

Dio hrvatskih zemalja krajem XIX. stoljeća zahvatio je veliki iseljenički val. Procjene govore da je do Prvoga svjetskoga rata samo u Južnu i Sjevernu Ameriku iselilo oko pola milijuna Hrvata. Kako se Mrkopalj nalazi u Gorskom kotaru, koji je kao i danas i tada bio ono što nazivamo „pasivnim krajem”, povećan broj stanovnika u spomenutom razdoblju koji je bio posljedica faze demografske tranzicije u kojoj je natalitet ostao visok dok je mortalitet u odnosu na ranija razdoblja znatno opadao, morao je svoju egzistenciju tražiti negdje drugdje. Tako je i Glažar zabilježio da su Mrkopaljci bili prinuđeni kao šumski najamni radnici tražiti posao u Slavoniji, ali i dalekoj Ugarskoj, Pruskoj te Rumunjskoj. O tom je zaključio: „Može se mirne duše ustvrditi, da se gotovo tri četvrtine odraslih muškaraca prebija po čitavom svijetu u potrazi rada i zarade”. Pored privremenih migracija, mrkopaljsko je stanovništvo u tom razdoblju sudjelovalo i u trajnom iseljavanju. Glažar je u vezi s tim ponovno dao procjene, napisavši da se dvije trećine Mrkopaljaca nalazi u SAD-u. Iako je iseljavanje iz hrvatskih zemalja za postojanja Austro-Ugarske Monarhije rezultiralo nizom negativnih posljedica, prvenstveno na polju demografije, ipak je bilo i ponešto pozitivnih, gledano iz kuta pojedinaca i manjih sredina. Tako su seljaci zaradom koju su ostvarili u inozemstvu uspjeli otplatiti dugove, pa čak stvoriti i ušteđevinu ili pak izgraditi novu kuću te proširiti posjed. Ako i ne bi došlo do njihova povratka u domovinu, u toj prvoj generaciji iseljenika zadržali su kontakt sa „starim krajem” pomažući rođake i prijatelje, što je ponovno imalo pozitivnih učinaka na neke lokalne sredine. Tako i Glažar obavještava da su mrkopaljski iseljenici u SAD-u „u neprestanoj prepisci sa svojim kod kuće, te su svojim pošiljkama (dolarima) otrli mnogu siroćinjsku suzu”. Glažar se dotaknuo i pitanja povratka, a njegova dijagnoza generalno je vrijedila za sva razdoblja od toga prvoga velikoga iseljeničkoga vala krajem XIX. stoljeća, kroz cijelo XX. stoljeće, a dobrim dijelom vrijedi i danas: „Od njihovog povratka u domovinu nema ni govora, jer su tamo većinom savili svoje obiteljsko gnijezdo, a znadu, da ih u Mrkoplju čeka bijeda i nevolja”.

Dok su do Prvoga svjetskoga rata glavna iseljenička odredišta bile Sjeverna i Južna Amerika, to se u međuraću promijenilo, dobrim dijelom zato što je SAD počeo provoditi mnogo restriktivniju useljeničku politiku. Stoga su hrvatski iseljenici u većem broju počeli odlaziti u zapadnu Europu. Iseljavanje iz hrvatskih zemalja u međuraću bilo je smanjeno neposredno nakon Prvoga svjetskoga rata, zbog ratnih razaranja u razvijenim

zapadnoeuropskim zemljama, ali i tijekom 1930-ih zbog Velike ekonomske krize. Stoga je snažnije iseljavanje zabilježeno u periodu od 1924. do 1930. godine. Prema podacima iz 1939. godine iz hrvatskih zemalja iselilo je u europske 70 000 osoba i to u Francusku 30 000, Belgiju 6 000, Njemačku 30 000 i Nizozemsku 4 000. Naime, iako su mnogi Hrvati sa simpatijama gledali na stvaranje južnoslavenske države, ona je bila razočaranje na nizu razina. Tako nova država gotovo da i nije uspjela sanirati potisne faktore koji su prisiljavali Hrvate na iseljavanje. I Glažar je zabilježio da su Mrkopaljci u međuraću odlazili na šumske radove u Francusku i Belgiju, ali i u Kanadu, no i u bliže destinacije – Slavoniju i Bosnu. Potom je dao osnovne podatke o mrkopaljskim pilanama, zamjećujući da u njima „imade nešto malo prilike za zaradu”. Zbog teških materijalnih prilika, prema Glažaru, i drugi aspekti života, primjerice na kulturnom polju, bili su skućeni.

Sljedeće poglavlje Glažar je posvetio povijesti Mrkoplja. Najprije je raspravljao o podrijetlu njegova imena, uspoređujući ga s krajobrazom odnosno gustim, mrkim crnogoričnim šumama („Mrko-polje”) te činjenicom da se stanovništvom bavilo uzgojem ovaca (ovna se još naziva brav, jedan od oblika je i brk, pa Glažar izvodi „Brkopalj”). Ime mjesta se prema Glažaru prvi put spominje još u XV. stoljeću, i bilo je dio prostranih posjeda moćne obitelji Frankopan u ovom djelu današnje Republike Hrvatske. Međutim, najnovija arheološka istraživanja datirala su sakralni objekt na brdu Fortica još ranije u prošlost – u XI. stoljeće. Osim o raznim administrativnim podjelama koje su obilježile mrkopaljsku povijest do carice Marije Terezije, čitatelj doznaje nešto i o demografskim promjenama koje su zahvatile Gorski kotar sa širenjem Osmanskoga Carstva, odnosno dolaskom vlaščkoga stanovništva s juga. O osmanskim provalama na mrkopaljsko područje, koje nikada nije potpalo pod otomansku vlast, prema Glažaru svjedoče i neki toponimi, poput naselja Begovo Razdolje (beg – osmanska vojno-upravna titula), brdo Čelimbaša (vjerojatno po stanovitom osmanskome vojnom zapovjedniku Čelim paši) itd. U nastavku teksta može se čitati o istjerivanju Vlaha iz Mrkoplja zbog raznih nasilja i pljački koje su izvodili te naseljavanju nešto čeških obitelji, kao i stanovnika iz Kranjske, Primorja i Vojne krajine, koji su činili osnovicu novoga mrkopaljskoga stanovništva nakon smanjivanja osmanske opasnosti početkom XVIII. stoljeća. Mrkopaljsku je povijest u tom stoljeću obilježila gradnja Karolinske ceste, koja je prolazila kroz Mrkopalj, povezujući unutrašnjost s Jadranskim morem. Gradnja je započela 1726., a u promet je puštena dvije godine kasnije. Kako bi se spomenuto novo stanovništvo brzo udomaćilo, carica Marija Terezija dala im je njive i livade te neke povlastice, što je zabilježeno u dvjema poveljama iz 1770. godine. Mrkopalj je uskoro

odredbom sina Marije Terezije, cara Josipa II. uzdignut u rang kraljevskoga Poveljnoga trgovišta godine 1785. Uz tu povelju Mrkopalj je dobio pravo služenja grbom, koji je u lijevom kutu imao grb Kraljevine Hrvatske, u desnom ovcu na travnatoj površini i stablo jele, dok se u donjem dijelu nalazio prikaz stijena.

Osmanlije su osvojile velik dio hrvatskih zemalja, pa se govorilo o „ostacima ostataka nekad slavnog hrvatskog kraljevstva”. Stanovništvo u Gorskom kotaru, uključujući Mrkopalj, bilo je izloženo ubijanjima, odvođenjima u ropstvo, rastjerivanju te pljačkama i paležu koje su provodile osmanske postrojbe, ali se nikada nije našao pod sultanovom vlašću. Međutim, taj se dio današnje Republike Hrvatske našao pod kratkotrajnom vlašću Napoleonove Francuske početkom XIX. stoljeća, u sklopu Ilirskih provincija, koje su bile sastavljene od dijela slovenskih i hrvatskih zemalja. Jedna od pokrajina bila je i građanska Hrvatska (od Save do mora), koja se sastojala od 21 kotara. U Gorskom kotaru bila su dva, sa središtima u Čabru i Mrkoplju. Glažar je pohvalio francuskoga upravitelja Ilirskih pokrajina, Augusta Marmonta, ocijenivši ga prijateljem hrvatskoga naroda. Istodobno, smatrao je da francuske reforme nisu zaživjele jer je većina stanovnika bila neobrazovana, a plemstvo i svećenstvo nastrojeno proaustrijski. Mrkopalj od tada više nije bio središte neke veće upravne cjeline, a i nove prometnice, još i prije spomenute željeznice, zaobišle su ga. Tijekom ostatka XIX. stoljeća, Mrkopalj je bio dio zagrebačke, pa riječke i onda modruško-riječke županije.

U kratkom poglavlju koje je uslijedilo Glažar se vratio u prošlost, ponovno u vrijeme vladavine Marije Terezije i postojanja kratkotrajne Severinske županije na području Primorja i Gorskoga kotara. Glažar je tomu posvetio pozornost vjerojatno zato što je prva skupština županije, koja se održala 1777. godine bila u Mrkoplju. Potom je Glažar preskočio stotinjak godina i opisao događaj znan pod nazivom Bitorajska buna iz prosinca 1871. godine. U stvarnosti, nije se radilo o nikakvoj pobuni ili ustanku, nego o negodovanju i verbalnim okršajima dijela Mrkopaljaca predvođenih sudcem/knezom Mijom Sušićem s kotarskim sudcem i nekoliko oružnika zbog traženja županijskih vlasti da se ponovne, današnjim rječnikom rečeno lokalni izbori, zbog prekrajanja administrativnih granica Mrkoplja koje su se zbile nakon održanih izbora na kojima je izabran Sušić. Međutim, kako je iste godine izbila poznata Rakovička buna, a Mrkopalj se nalazio na granici s Vojnom krajinom, vlasti su ovo komešanje u Mrkoplju shvatile vrlo ozbiljno tako da je nastala situacija koju je Glažar ovako opisao: „Tako se dogodilo, da se u Mrkoplju, ubrojiv povjerenike sa pomoćnim im osobljem oružnicima i pandurima sastalo više činovnika, nego li je tada bilo kod kuće Mrkopaljaca

sposobnih za bunu”. Rezultat svega bila je osuda petero Mrkopaljaca na kraće zatvorske kazne, od tri mjeseca do osam dana.

Dosta prostora Glažar je posvetio Prvom svjetskomu ratu. Njegov rad odaje da se radilo o učenu čovjeku koji je pronicljivo pratio događaje na svjetskoj i europskoj razini, stoga čitatelj dobiva dojam da čita kakav stručan pregled europske ili svjetske povijesti, a ne tekst koji je sastavio župnik malenoga goranskoga mjesta. S druge strane, čitatelj je u potpunosti ostao zakinut za opis prilika za vrijeme rata i poraća u Mrkoplju, koje bi svakako bile vrijedan doprinos poznavanju lokalne povijesti. Glažar je zatim obradio donedavno relativno slab događaj iz hrvatske međuratne povijesti, a radi se o proslavi tisućite godišnjice stvaranja hrvatskoga kraljevstva 1925. godine. O tom događaju, kao i percepciji kralja Tomislava i njegove navodne krunidbe na Duvanjskom polju 925. godine kod Hrvata tijekom XX. stoljeća povjesničar Mario Jareb objavio je knjigu naslova *Kralj Tomislav kroz tisuć godina*. U njoj je objasnio da se radilo o romantiziranoj percepciji jednoga hrvatskoga srednjevjekovnoga vladara kao prvoga hrvatskoga kralja koji je okrunjen na općenarodnom saboru na Duvanjskom polju te utemeljitelju snažnoga i neovisnoga hrvatskoga kraljevstva. U tom se Hrvati nisu razlikovali od ostalih naroda koji su stvorili takve junačke narative o svojim davnim vladarima. Tako koncipirana priča o Tomislavu nastala je u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije, kada su hrvatske zemlje bile razdijeljene između austrijske i ugarske polovice države i kada se tzv. Banska Hrvatska nastojala oduprijeti velikomađarskim posezanjima i obraniti stanovitu autonomiju koju je zadobila Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. godine. Priča o snažnom hrvatskom vladaru koji je ujedinio hrvatske zemlje i odbio Mađare preko Drave ulijevala je raznim slojevima stanovništva nadu da mađarska prevlast i podijeljenost hrvatskih zemalja mora kad-tad prestati. No, nakon Prvoga svjetskoga rata Monarhija se urušila, a hrvatske su se zemlje našle u prvoj jugoslavenskoj državi – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Međutim, i u novim okolnostima, koje su u nekim aspektima bile i nepovoljnije nego li u Austro-Ugarskoj, primjerice zbog loma u državno-pravnom kontinuitetu koji je trajao od ranoga srednjega vijeka, bilo je važno odaslati poruke o hrvatskoj tisućljetnoj državnoj samostalnosti i jedinstvenosti hrvatskih zemalja.

Glažar je također stavio očuvanje hrvatskoga nacionalnoga imena i državno-pravne tradicije u europski kontekst, nabrajajući niz etnija koje su u Europi postojale u antici i srednjem vijeku, ali su nestale. Kako je pisao o slavnim, tako je spomenuo i tragične dane hrvatske povijesti, vremena kada je hrvatskom kraljevstvu prijetio potpuni kolaps. No, Glažar ističe i sljedeće: „Možda su baš najteži dani naše prošlosti najsajniji, najdivotniji!”

Zasigurno je podsjećanjim na takva vremena hrabrio i sebe i potencijalne čitatelje *Spomenice* da će hrvatska nacija preživjeti i nove teške izazove s kojima se suočavala u njegovo vrijeme. U nastavku teksta opisao je pojedine manifestacije kojima je obilježena proslava, a posebno poslanicu hrvatskih biskupa (i jednoga slovenskoga) hrvatskomu katoličkomu narodu prilikom 1000. godišnjice hrvatskoga kraljevstva. Poglavlje je završio sljedećom porukom: „Kroz hiljadu godina Hrvati su sačuvali svoju katoličku vjeru, svoj divni hrvatski jezik, svoje slavne tradicije i narodnost i nakon hiljadu godina oni stoje čvrsti i složni na braniku svojih prava i svoje slobode: Jao se ga svakomu, tko se usudi dirnuti u te njihove svetinje, jer Hrvat se držao, drži se i držat će se gesla: ‚Sve za vjeru i za domovinu‘.”

Daljnji dio teksta Glažar je posvetio opisivanju izgradnje crkava na području župe. Značajno je spomenuti da Glažar kao prvi sakralni objekt koji je izgrađen nakon naseljavanja katoličkih obitelji u prvoj polovici XVIII. stoljeća navodi malenu kapelu Blažene Djevice Marije od sedam žalosti. Današnja župna crkva mrkopaljske župe posvećena je Blaženoj Djevici Mariji Žalosnoj. Glažar je u tekst unio i neke podatke o demografskim kretanjima, procjenjujući da je u vremenu nastanka župe u Mrkoplju živjelo između 250 i 300 osoba. Godine 1873. u župi je bilo 5010 osoba (katolika), a u selu Tuk koje je i danas dio mrkopaljske općine stanovalo je 205 pravoslavaca („grko-istočnjaka”) i 12 Židova. Krajem 1924. godine broj katolika opao je na 3481, a broj pravoslavaca iznosio je 260 osoba. Takvo kretanje bilo je prvenstveno posljedica iseljavanja. Za usporedbu, prilikom popisa stanovništva 2011. godine u Općini Mrkopalj stanovalo je 1214 osoba, a u mjestu Mrkopalj 755. Znatan dio svojega dijela *Spomenice* Glažar je posvetio opisivanju razvoja školstva u Mrkoplju, pri čem je marljivo zabilježio niz podataka koji mogu biti od velike koristi za povijest školstva u tom dijelu Hrvatske, ali i za demografska istraživanja. U dva je poglavlja pisao o senjsko-modruškom biskupu Ivanu Starčeviću, koji je bio rodом iz Mrkoplja, a za biskupa je posvećen 1932. godine.

Nakon Glažara mjesto mrkopaljskoga župnika, a onda i pisanje *Spomenice* preuzeo je velečasni Ivan Butorac, koji je na tom mjestu ostao do 1954. godine. Njegov dio *Spomenice* započeo je opisom proslave Svete godine, 1933., odnosno 1900 godina obilježavanja Isusove smrti i uskrsnuća, kako u Hrvatskoj, tako i u Mrkoplju, gdje se taj događaj slavio četiri dana (15. – 18. rujna) propovijedima, ispovijedima, misama i svećanim misama i klanjanjem presvetomu oltarskomu Sakramentu. Iste se godine obilježavala sedamdeset i peta obljetnica ukazanja Gospe u Lurdu, što je u Mrkoplju proslavljeno trodnevnicom u čast bezgriješnoga začeca Marijina od 5. do 7. prosinca, dok je 8. prosinca održana svečana sveta misa u crkvi

sv. Filipa. U Mrkoplju je od 1929. godine postojao i Dom sv. Terezije od Maloga Isusa u kojem je djelovala Družba sestara Služavki Maloga Isusa. Sestre su otvorile dječji vrtić („dječje zabavište”) te pokrenule tečaj krojenja i šivanja za djevojke. Slično kao i Glažar, i Butorac je dijelove *Spomenice* posvetio događajima na nacionalnoj razini, pa je ukratko progovorio o imenovanju Alojzija Stepinca nadbiskupom koadjutorom 1934. godine, a dao je i pregled najvažnijih političkih događaja od 1918. do 1935. godine. Također, u *Spomenici* je kraćim prilogom obilježena smrt biskupa Starčevića 1934. godine, kao i prijenos njegova tijela u Mrkopalj i pokop u današnjoj župnoj crkvi.

U današnje vrijeme rapidnih klimatskih promjena i sve intenzivnijih vremenskih nepogoda, može biti zanimljiv kratak prilog naslova „Snijeg nam vije, kad mu vrijeme nije”, u kojem je opisano kako je u Mrkoplju krajem rujna 1936. godine palo metar snijega, što je izazvalo velik strah u stanovništvu, budući da velika većina krumpira i zelja, dvije glavne prehrambene namirnice u mrkopaljskom kraju, još nisu bile pobrane. No, 4. listopada osvanulo je sunce, što su stanovnici iskoristili, pa su muškarci razgrtali snijeg na poljima, dok su žene iskapale krumpir. Iako uz dodatnu muku i mnogo straha i te je godine ljetina spremljena. Opis ilustrira kako je i u XX. stoljeću, u mirnodopskim uvjetima, u Gorskom kotaru glad vrlo lako mogla pogoditi dobar dio stanovništva. *Spomenica* sadrži još niz manjih priloga o lokalnim zbivanjima iz druge polovice 1930-ih godina, poput izvještaja o velikoj poplavi 1937. godine ili mlado misničkoga slavlja velečasnoga Stanka Golika dvije godine kasnije. Golik je 1945. godine prisilno napustio zemlju, a u Rimu je pomagao poznatomu svećeniku Krunoslavu Draganoviću u brizi za brojne hrvatske izbjeglice. Kasnije je preselio u SAD gdje je djelovao u brojnim župama, a preminuo je 2009. u dobi od 93 godine.

Izrazito važan i vrijedan tekst u ovom dijelu *Spomenice* naslovljen je „Mrkopalj u partizanskim rukama”, a odnosi se na razdoblje od 14. ožujka 1942. do 20. svibnja iste godine. Iako se radi o vremenski kratkom razdoblju, ono je, na temelju izvještaja, bilo izrazito turbulentno za stanovnike mrkopaljske župe. Naime, u mnogim historiografskim djelima koja se bave razdobljem Drugoga svjetskoga rata dominiraju važni politički i vojni događaji, dok se zbivanja na mikroraznama često gube iz vida, iako sve češće svakodnevni život stanovništva u ratnom razdoblju, politička i druga opredjeljivanja, nasilja i zločini, tehnike preživljavanja i slično dolaze u fokus povjesničara. Jasno, za vrijeme komunističke Jugoslavije nastala su brojna historiografska djela koja se se bavila poviješću pojedinih regija i lokalnih sredina za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, no zbog uvjeta u kojima su ti radovi nastali, mora im se pristupiti s velikom zadrškom i kritičnošću.

Butorčev tekst povijesni je izvor i kao i svakomu izvoru, valja mu pristupati kritički. Ipak, Butorac je tekst dobrim dijelom pisao kao kroničar, a ne izrazito pristrana osoba, kroz prizmu katoličkoga svećenika. On tako gotovo da i ne spominje Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), odnosno ne iskazuje bilo kakvu naklonost ustaškomu pokretu i njegovoj ideologiji. Ono što se u tom kontekstu jedino može spomenuti njegov je razgovor u gostionici, u kojem je, prema njegovim riječima, nastojao smiriti strasti i mržnju, pa je rekao da svaki prevrat i revoluciju prate razna nasilja i krvo-prolića referirajući se na pokolje i zločine koje je provodio ustaški režim u prvim mjesecima nakon formiranja, no da postoji volja da se ona prekinu. Zbog toga su ga partizani uhitili, tvrdeći da vodi proustašku promidžbu, no ubrzo je pušten. U tekstu nema demonizacije partizana ili radikalnih antikomunističkih poruka. Butorac je samo prenio kako je narod strahovao od partizana i četnika, zbog priča koje je čuo o njihovim nasiljima i pokoljima. Isto tako, Butorac je poznao partizanskoga komesara koji je zapovijedao Mrkopljem nakon što se povukla talijanska posada, tako da su partizani dobrim dijelom tolerirali slobodan župnikov rad. Smatrao je kako je to bila posljedica procjene partizana da će im radikalni nastup prema župniku i vjernicima donijeti samo nevolje te da, barem u trenutnim uvjetima, moraju biti donekle tolerantni. Nadalje, župnik nije nikakvim negativnim komentarima popratio podatke o pridruživanju pojedinih mještana partizanima. Njegovo „zauzimanje strana” može se primjerice očitovati u tom što je partizane smatrao okupatorima, budući da je pisao o nadanju stanovništva da će Mrkopalj biti oslobođen, ali je isto tako i Talijane, u čijoj se interesnoj zoni unutar NDH Mrkopalj našao, smatrao okupatorima. U razgovoru s partizanima prilikom uhićenja rekao je: „Moje je mišljenje, da će prije ili kasnije doći do sukoba između našeg i talijanskog naroda”.

Butorac je stoga ostavio plastičan, precizan i dobrim dijelom ideološki nepoterećen opis partizanske vladavine u Mrkoplju kroz dva mjeseca tijekom 1942. godine. Zabilježio je koje su osobe i zbog čega uhićene i saslušavane te strijeljane, način opskrbe partizanskih jedinica u Mrkoplju, kao i vođenja partizanske promidžbe u selu među mještanima i posebno djecom kroz organiziranje nastave, koje su obitelji podržale partizane i slično. Jedan je od zanimljivijih podataka onaj o devet lokalnih Roma. Butorac je zapisao kako su ih partizani uhitili zbog navodnoga otkrivanja njihovih položaja talijanskim trupama, koje su ih podmićivale cigaretama i hranom. Romi su, prema jednoj verziji, ubijeni na putu prema partizanskomu uporištu Drežnici, dok su prema drugoj živi bačeni u spomenutu jamu Bezdanicu. Autor ovoga teksta odrastao je u Mrkoplju te je kao dijete slušao priče starijih mještana, koji su također sačuvali sjećanje na taj događaj,

odnosno njegovu potonju verziju. Stradanje Roma u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu veže se isključivo uz djelovanje ustaškoga režima. Iako mrkopaljske Rome partizani nisu, prema župniku Butorcu, smaknuli zbog rasnih razloga, kao što je to činio ustaški režim, nego kao navodne doušnike talijanske vojske, ipak valja zabilježiti kako za stradanja svih Roma na području današnje Republike Hrvatske nisu isključivo odgovorne vlasti NDH. Također, Butorac je zapisao da je u istu jamu bila živa bačena i jedna djevojka iz obližnjega mjesta Ravna Gora, koja je također talijanskim vojnicima navodno davala informacije o partizanima.

Sljedeće poglavlje nije bilo dio *Spomenice*, nego ga je urednik kreirao na temelju dokumenata koji su priloženi *Spomenici*, a radi se o različitim materijalima (novinskim člancima, pismima, fotografijama) koji tematiziraju ubojstvo mrkopaljskoga kapelana Stjepana Horžića, kojega su partizani ubili 30. siječnja 1945. godine, nakon što je bio tri mjeseca mučen u zatvoru u Delnicama. I prema riječima svećenika koji ga je poznao, ali i sjećanjima partizanskoga zapovjednika koji ga je dao uhititi, ali mu i presudio, njegov jedini krimen bio je vjerski rad s djecom i mladima. S obzirom na Horžićevo djelovanje te njegovo držanje pred partizanskim sudom, mogao bi mu se dati i epitet goranskoga Miroslava Bulešića, istarskoga blaženika kojega su komunistički aktivisti ubili na dan podjele sakramenta Svete potvrde u Lanišću 1947. godine. S obzirom na to da je riječ (što se može zaključiti na temelju nekoliko različitih svjedočenja) ne samo o „mučeniku za Boga i Hrvatsku”, kako je urednik naslovio poglavlje, nego i humanistu koji je dobar dio života posvetio radu s najmlađima, i Katolička Crkva i lokalna zajednica trebali bi poraditi na daljnjem rasvjetljavanju njegove smrti i obilježavanju njegova stradanja. Zanimljivo je primjetiti da partizanski zapovjednik koji je presudio Horžiću u svojim ga sjećanjima čak nije ni pokušao kompromitirati navodnom suradnjom s ustaškim režimom. Naime, to je bila široko korištena praksa jugoslavenskih komunista u obračunu s Katoličkom Crkvom. Uostalom, to je bila i jedna od optužaba na račun nadbiskupa Alojzija Stepinca. I taj detalj mnogo govori o Horžićevu držanju za vrijeme ratnih strahota, koje je, prema trenutno dostupnim izvorima, u prvom redu bilo obilježeno čovječnošću i ljubavlju za mlade.

Govoreći o poraću, urednik je donio jedan dokument kao ilustraciju toga vremena, a koji govori o strijeljanju jednoga Mrkopaljca, na koje su ga osudile nove jugoslavenske komunističke vlasti. O problematici stradanja stanovnika župe Mrkopalj u ratu i poraću vrijedan prilog ostavio je župnik Petar Bogut. Kako ističe urednik, uglavnom se radilo o pripadnicima oružanih snaga NDH, koje su likvidirale jedinice Jugoslavenske armije nakon završetka rata. Na Bogutovu popisu nalazi se 206 osoba, a na drugom, koji

je Općina Mrkopalj dala izraditi 1998. godine, 234 osobe. Ova tema nesumnjivo zahtijeva daljnja istraživanja. Od propasti komunističkoga sustava i Jugoslavije objavljena su brojna historiografska, publicistička i memoarska djela koja problematiziraju masovna ubojstva na završetku Drugoga svjetskoga rata i represiju jugoslavenskih komunističkih vlasti u poraću. Međutim, Gorski kotar je u tom poprilično ostao zakinut, vjerojatno i zato što ga se doživljavalo i doživljava u potpunosti „partizanskim krajem”. No, situacija je ipak bila dosta kompleksnija što pokazuju i spomenuti popisi. Općina Mrkopalj prema popisu iz 1931. godine imala je 3168 stanovnika. Taj je broj zasigurno porastao do sredine 1940-ih, no preko 200 ubijenih odraslih muškaraca na taj broj stanovnika bio je ogroman udarac za lokalnu zajednicu. Tu treba dodati da nisu stradavali samo muškarci, pa je tako Marija Jakovac, majka troje djece, strijeljana u Delnicama, pretpostavlja se zbog činjenice da joj je jedan sin bio pripadnik oružanih snaga (OS) NDH. Masovna ubojstva koja su na kraju rata nad zarobljenim pripadnicima OS NDH, ali i vojnih formacija nekih drugih naroda u Jugoslaviji, prvenstveno Slovenaca i Srba, počinile jedinice Jugoslavenske armije bile su posljedica želje za osvetom nad poraženim protivnikom, zatim nastojanja da se osiguraju čvrsti temelji nove države te likvidiraju svi njezini stvarni i potencijalni protivnici, ali i provođenja socijalističke revolucije, odnosno preoblikovanja društva prema marksističkim postavkama. Također, niz zločina i nasilja nad pripadnicima hrvatskoga naroda, kako su utvrdila i brojna historiografska istraživanja, izvršili su pripadnici srpske nacionalnosti i to u prvom redu zbog nacionalne mržnje, a pod egidom kažnjavanja navodnih ratnih zločinaca i borbe protiv klasnoga neprijatelja. Ti su se procesi reflektirali i u Gorskom kotaru, u maloj mrkopaljskoj župi odnosno nad njezinim župljanima, od kojih su mnogi stradali daleko od svoga rodnoga kraja.

Jugoslavenski komunisti u poraću uspješno su što nasiljem, a što raznim drugim mehanizmima onemogućili djelovanje Hrvatske seljačke stranke, koja je bila daleko najjača politička opcija među Hrvatima u međuraću, istodobno uništivši križarski gerilski otpor koji se uglavnom sastojao od bivših vojnika OS NDH te raznih drugih protivnika režima. Treći element opozicije komunističkomu režimu bila je Katolička Crkva, koja je tijekom cijeloga postojanja komunističke Jugoslavije predstavljala najsnažniju opoziciju beogradskomu režimu. Radilo se o međunarodnoj organizaciji, financijski neovisnoj o vlastima, s obrazovanim dužnosnicima tj. klerom, koja je imala veliki ugled u znatnom dijelu hrvatskoga naroda. Štoviše, za mnoge je Hrvate katoličanstvo bilo sastavni dio njihova nacionalnoga identiteta. Katolička crkva u Hrvatskoj, ali i drugim dijelovima Jugoslavije, bila je izložena brojnim i različitim oblicima progona i represije, od onih

najradikalnijih – ubijanja pripadnika klera tijekom rata i u poraću, do niza montiranih suđenja svećenicima i ostalim crkvenim osobama, dugogodišnjih kazni zatvora s prisilnim radom, oduzimanja imovine, zabrane vjeronauka i vjerskoga tiska i slično. Iako su odnosi jugoslavenskih vlasti i Katoličke Crkve od sredine 1960-ih nadalje u stanovitoj mjeri normalizirani, katolički kler i vjernici i dalje su smatrani neprijateljima ili potencijalnim neprijateljima režima.

Urednik knjige donio je niz različitih originalnih dokumenata iz razdoblja nakon Drugoga svjetskoga rata, za vrijeme dok je mrkopaljski župnik bio spomenuti Butorac, a nakon njega Petar Buč i Ivo Slav Linić, koji ilustriraju odnos Crkve i države na lokalnoj razini. Odlomak iz pisma župnika Butorca iz 1946. godine Kotarskomu narodnomu odboru u Delnicama dobro ilustrira djelić tadašnje atmosfere: „Već tri godine ne postoji i ne djeluje u ovoj župi nijedno crkveno-vjersko društvo s razlogom, što ne može postojati. Ako se mrkopaljske djevojke boje i ne dolaze na crkv. pjevanje, jer im se je zabranilo i zaprijetilo da ne smiju dolaziti, da ih župnik ili kakva časna sestra vježba u crkvenom pjevanju za uzveličanje službe Božje u crkvi, kod kojega vježbanja ne drže se nikakva predavanja niti je koja pjevačica vezana bilo kojim društvenim pravilima na bilo kakve dužnosti, to izgleda, da im se to zabranjuje samo radi toga, da ih već blizina pogubnoga popovskoga duha ne okuži, kako će se onda jedan mladić ili djevojka usuditi da učlani u jedno crkveno-vjersko društvo sa određenim pravilima i preuzeti obvezu i dužnost n.pr., da dolazi na društvene sastanke, na kojima će taj pogubni popovski duh biti ne samo prisutan nego i govoriti.”

Vjeronauk je u početku bio i dalje dopušten u školama, no Crkva, učenici koji su ga polazili te njihovi roditelji bili su izloženi svakojakim pritiscima vlasti, sve dok početkom 1952. godine nije zabranjeno izvođenje vjeronauka u „narodnim školama”. Jedan od načina kontrole režima nad Crkvom u tom razdoblju bila je i praksa da je vlast morala dati odobrenje svećeniku za izvođenje vjeronauka u školama, pri čem su dozvolu dobivali oni koji se „nisu ogriješili o narodnu vlast”, a što se tumačilo vrlo široko i proizvoljno. I u *Spomenici* postoje dokumenti koji govore o izvođenju vjeronauka u školama u župi Mrkopalj, iz kojih se saznaje da je 1948. godine vjeronauk polazilo oko 500 djece. Donesen je i dokument koji potvrđuje da je župnik Butorac dobio odobrenje vlasti za izvođenje vjeronauka u školama.

Kako su komunističke vlasti nastojale nanijeti što više udaraca Crkvi na materijalnom planu, u prvom redu nacionalizacijom imovine, to se činilo i na druge, manje vidljive i sofisticiranije oblike, o čem govori i dokument iz 1949. godine koji ukazuje na to da država nije ispunjavala danu obvezu kada je riječ o opskrbljivanju župnika u Mrkoplju. O teškoj

situaciji govori i podatak da su mu potrebnu odjeću i obuću slali iseljenici iz Mrkoplja u SAD-u. Posebno teško pitanje bilo je ono vezano uz obnovu oštećenih sakralnih građevina na području župe, a osim kronična nedostatka sredstava za obnovu i održanje građevina, što je prvenstveno padalo na teret župljana, država je pravila teškoće birokratiziranjem procesa, kroz primjerice zatezanje izdavanja građevinskih dozvola. Pomoć se ponovno tražila od iseljenika u SAD-u, o čem svjedoči niz pisama koja su pretiskana u knjizi, koja među ostalim zorno oslikavaju koliko su vremena, truda i novca župljani uložili u obnovu crkve Majke Božje Žalosne. Uz to, župnik Butorac i župljani mnogo su energije uložili u dobivanje dozvole, izrade nacrt, skupljanje sredstava i onda konačno izgradnju novoga župnoga stana, koji se i danas koristi.

Nakon provedbe agrarne reforme, na ono malo zemljišta što je Crkvi ostalo, država je nametnula visoke poreze i druga davanja, koja mnoge župe nisu mogle podmiriti. Onda su župe u toj situaciji tražile da im se otuđi zemljište u korist seljaka ili poljoprivrednih zadruga, s ciljem da isti preuzmu plaćanje obveze državi. Ponekad se zemljište davalo na korištenje, a ponekad u trajno vlasništvo. Dio zemljišta davao se u zakup ili prodavao, a motivi za to su u nekim slučajevima bili nedostatak novca za popravak crkava i župnih dvorova stradalih u ratu. Kada su 1950-ih nastali povoljniji uvjeti i nakon što su se raspale seljačke zadruge, župe su zahtijevale povrat zemljišta. Međutim, kotarski narodni odbori su to odbijali učiniti, pa su zemljišta u gruntovnici davali zapisati u svoje vlasništvo. Župe su na to pokretale sudske procese, no pobijedile su tek u rijetkima. I nekoliko dokumenata iz prve polovice 1950-ih pokazuje da je i mrkopaljska župa iskusila velike poteškoće oko plaćanja određenoga joj poreza. Do koje je mjere jugoslavenski komunistički režim nastojao financijski oslabiti Crkvu, pokazuje i činjenica da je u tom naumu kršio i vlastite zakonske propise. Tako u žalbi koju je župa Mrkopalj podnijela na porezno rješenje stoji da joj je porez razrezan na prihod od milostinje te milodara župljana za obnovu crkve, dok crkvena milostinja prema nijednomu zakonskomu propisu nije ulazila u poreznu masu. U spomenutoj žalbi iz 1952. godine istaknuto je da u prethodnim godinama crkvena milostinja nije bila oporezivana, što je bio još jedan dokaz u prilog samovoljnomu ponašanju jugoslavenskih vlasti. Župnik Butorac, nastojeći biti pravi pastir svojega stada, vrsnim je stilom i nizom snažnih argumenata u žalbi nastojao objasniti da ta mjera u konačnici „ne pogađa ni župnu crkvu ni popa nego članove župne vjerske zajednice, vjernike katolike”. Dalje je o tom rekao: „Ne bi se pak smjelo zaboraviti, da su ti vjernici katolici građani naše države, da su trudbenici, koji svojim znojem i žuljevima pomažu dobrobit i blagostanje naše države i

naših naroda". Za bolje shvaćanje situacije mogu se navesti i brojke župnikovim riječima: „Na dohodak u obliku milostinje i doprinosa vjernika kao vršenje bogoslužja i obnovu crkve u iznosu od 1,041 000 dinara udaren je porez od ništa manje nego 741.280 dinara”.

Župnika Butorca naslijedio je već spomenuti velečasni Petar Buč, koji je bio mrkopaljski župnik od 1954. do 1967. godine. I za njegova vođenja mrkopaljske župe nastavljena je borba s lokalnim vlastima oko poreza, obnove sakralnih građevina te izgradnje župnoga dvora, što se vidi iz raznih dokumenata koje je urednik uvrstio u knjigu. Ostajući pri temi poreza, Buč je dokazujući apsurdnost postupanja vlasti prema župi Mrkopalj u ovom pitanju među ostalim napisao: „Ne razumijem kako je propisan (porez, op. a.) meni kao svećeniku. Ja nisam nikakav obrtnik ni trgovac, da se meni može propisivati porez na promet. Poznato mi je da se ni brijačkim obrtnicima ne propisuje porez na promet, a kako se može propisati meni kao svećeniku (župniku), to uistinu ne razumijem.” Iz niza drugih dokumenata kao ilustracija stanja u kojem se našla župa Mrkopalj, kao i brojne druge katoličke župe u Hrvatskoj i Jugoslaviji, može se izdvojiti dio pisma tadašnjega senjsko-modruškoga biskupa Josipa Pavlišića odvjetniku dr. Zlatku Kuntariću: „Molit ću Vas da budete strpljivi s našim spisima, ali toliko imade tih slučajeva, da je grozno. Dužnost mi je u savjesti da ipak poduzmemo što se dade radi zaštite najosnovnijih prava crkvenih ustanova.”

Na koje se sve načine vršila represija nad Crkvom, svjedoči i pismo župnika Buča sudcu za prekršaje u Delnicama, za koje se može reći da ima tragikomičan sadržaj. Naime, župnik je dobio poziv da se pojavi pred sudom zbog nanošenja štete, točnije, zbog sječe božićnih drvaca, koja se u pismu nazivaju „novogodišnjim”, što također govori o stupnju slobode izražavanja. Buč je u odgovoru u kojem se pravdao da se ne može pojaviti pred sudom u zakazanom terminu naveo da su drvca nađena pred crkvom i u crkvi te da ne zna tko ih je tamo ostavio, no da s razlogom pretpostavlja da su ih darivatelji odsjekli na svojoj zemlji. U tom kontekstu valja spomenuti i pismo Biskupskomu ordinarijatu u Senju iz 1961. godine, u kojem Buč navodi da je popravio križ koji je srušen s brda na kojem se održava kalvarijska procesija, ali da strahuje kako će ga ponovno zadesiti ista sudbina ako ga vrati na staro mjesto.

Iako je na mjestu mrkopaljskoga župnika proboravio samo tri godine, velečasni Ivošlav Linić vodio je mrkopaljsku župu u vrijeme stanovite liberalizacije u Hrvatskoj, vremenu poznatom kao Hrvatsko proljeće. Radilo se o izrazito heterogenom pokretu, u kojem su se posebno isticali hrvatski reformno orijentirani komunisti, predvođeni Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom, potom Matica hrvatska, najstarija hrvatska kulturna

ustanova s jakom intelektualnom elitom i rastućim članstvom te na kraju studentski pokret, koji se formirao u posljednjoj fazi proljeća 1971. godine. Reformno orijentirani komunisti željeli su više autonomije za hrvatsku federalnu jedinicu, prvenstveno na polju uprave i gospodarstva, više kapitalističkih elemenata u gospodarstvu, smanjenje represije prema političkim neistomišljenicima te prestanak tretiranja pojedinih elemenata hrvatskoga nacionalnoga identiteta kao nacionalizma i ustaštva. U borbi za proširenje autonomije Socijalističke Republike Hrvatske s pristašama birokratizma i centralizma imali su potporu Matice hrvatske i studentskoga pokreta. Međutim, većina ljudi u potonjim sastavnicama hrvatskoga proljeća kao krajnji produkt reformskih gibanja koja su započeli hrvatski reformno orijentirani komunisti vidjeli su samostalnu i demokratsku hrvatsku državu, a ne reformiranu socijalističku Jugoslaviju. Pokret je u konačnici doživio slom, nakon čega je uslijedila nova runda represije u Hrvatskoj, obilježena uhićenjima i suđenjima (prvenstveno vodećim članovima Matice hrvatske i vođama studentskoga pokreta), izbacivanjima iz Saveza komunista, otpuštanjima s posla, šikaniranjem, prijetnjama i slično. Slom hrvatskoga proljeća pokazao je izrazito skućene mogućnosti za reformu komunističke Jugoslavije. Za mnoge do tada jugoslavenski orijentirane Hrvate to je bio trenutak transformacije u zagovaratelje hrvatske državne samostalnosti. Niz istaknutih osoba iz razdoblja hrvatskoga proljeća sudjelovao je u procesu demokratizacije i stvaranja samostalne hrvatske države krajem 1980-ih i početkom 1990-ih, tako da je hrvatsko proljeće na neki način bilo uvod u hrvatsku državnu samostalnost dvadesetak godina kasnije. U tom razdoblju došlo je i do uspostave diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Vatikana, a sva su se ta strujanja donekle osjetila i u Mrkoplju te odnosima župe i lokalnih vlasti. Pored raznih dokumenata, u knjizi se nalazi i kronološki tekst *Spomenice* koji je vodio Linić, a koji je zabilježio niz događaja vezanih za lokalnu mrkopaljsku povijest. Posebno treba izdvojiti preimenovanje župe iz župe sv. Filipa u župu Majke Božje od Žalosti. Razlog je bio taj da se ranija župna crkva, koja je teško stradala u bombardiranju 1944. godine zbog raznih državnih prepreka i opstrukcija nije mogla obnoviti, pa je njezinu ulogu preuzela crkva posvećena Majci Božijoj Žalosnoj, koju su župnik i vjernici, kako je ranije rečeno, uz velik trud i odricanje uspjeli obnoviti. Neki su pak događaji bili dio širih procesa koji su zahvatili Hrvatsku tijekom 1960-ih godina, poput masovnoga odlaska na tzv. privremeni rad u zapadnoeuropske zemlje, prvenstveno Saveznu Republiku Njemačku.

Od najintezivnije faze Hrvatskoga proljeća pa sve do završetka Domovinskoga rata, točnije od 1970. do 1995. godine mrkopaljski župnik bio je Petar Bogut. *Spomenicu* je vodio kronološki, godinu za godinu kao

i prethodni župnik Linić, a i sadržaj i stil teksta mu je sličan. S obzirom na motivaciju za objavu ove knjige, treba reći da je i 1977. godine župnik Bogut obilježio 500 godina prvoga spomena Mrkoplja izdavanjem triju razglednica s motivom župne crkve. Nažalost, tekst *Spomenice* završava s 1988. godinom, pa je čitatelj ostao zakinut za opis događaja iz vremena nastanka samostalne Republike Hrvatske.

Posljednje veliko poglavlje „U suvremenoj hrvatskoj državi (1991. – 2000.)” sastoji se od različitih materijala, od kojih su neki već spomenuti, poput popisa žrtava Drugoga svjetskoga rata i poraća. Na kraju knjige nalazi se još nekoliko korisnih popisa, čime ova knjiga dobiva enciklopedijsku notu, a radi se o popisu svećenika rodом iz Mrkoplja, popisu kapelana župe Mrkopalj te popisu župnika župe Mrkopalj.

Wolffy Krašić